

4-дәріс

ҚАЗАҚСТАННЫҢ
АШЫҚ
УНИВЕРСИТЕТІ

ИНТЕЛЛЕКТУАЛДЫҚ МЕНШІК ҚҰҚЫҒЫ, 2-БӨЛІМ

Дизайн болуы үшін қажет талаптар

Кітап: Интеллектуалдық меншік құқығы, 2-бөлім

Дәріс: Дизайн болуы үшін қажет талаптар

Дәріс авторы: Құлтай Адилова

Қорғауға қойылатын талаптар

1. Жалпы стандарттарды (Скандинавиядағы бір немесе екі стандарттарды қоспағанда) жасау алдында, Еуропа елдерінің көпшілігінде қажетті қорғауды алу үшін, орындалуы тиіс төменгі шегі белгіленді.

Төменгі межелі деңгейдің артықшылығы – әртүрлі дизайнер үшін рұқсат етілген қорғаныс болып табылады.

Дегенмен, берілген қорғаныста елеулі шектеулердің болуы – қорғаудың оңай қолжетімділігінің кемшілігі болып табылады.

Егер дизайнды қорғау төменгі межелі деңгейде рұқсат етілсе және мұндай қорғаныс күшті болса, ол кейінгі дизайнердың дамуына негізсіз кедергі келтіруі мүмкін. Осындай жағдайлардың алдын алу үшін төменгі межелі деңгейді әлсіз құқықтармен теңестіру дұрыс болады деген ой шығады. Әрине, мұндай көзқарас жоғары инновациялық дизайнды ойлап тапқандардың көңілін қалдыруы мүмкін, өйткені олар өз дизайнерларына қатысты құқықтарын бұзу фактілерін анықтауда жиірек қиындықтарға тап болады дегенді білдіреді.

2. Бастапқыда Еуропалық Комиссия жоғары межелі деңгейді белгілеу арқылы дизайнерды қорғауға жана өмірге дем беруді ұсынды. Жоспар бойынша аз мөлшердегі дизайнерды сақтауға арналған, бірақ берілген қорғаныс соған тұрарлық болуы керек еді. Нәтижесінде көптеген пікірталастар мен талқылаулардың нәтижесінде дизайнердың жарамдылық формуласын анықтайтын Қауымдастық Дизайны Ережелерінің 25-бабы енгізілді.

3. Жарамдылыққа қатысты талаптар.

Жарамдылық талаптарын қанағаттандыру үшін, Ұлыбританияның тіркелген дизайнерды мен Қауымдастықтың тіркелген дизайнерды бірнеше критерийлерге жауап беруі тиіс:

- «дизайн» болуы қажет (яғни іс жүзінде ол қолданылып жүрген терминге сәйкес болуы керек);
- дизайн жаңа болуы тиіс;
- дизайн өзіндік ерекшелікке ие болуы керек;
- өтініш беруші немесе құқық иесі дизайнға қатысты құқығы болуы керек;
- дизайн бұрынғы құқықтармен қарама-қайшылықта/дауда болмауы керек.

Дизайн дегеніміз не?

4. Дизайн жүйесінің аумағы ең бастапқы деңгейде нысан анықталатындай етіп бөлінген. Ұлыбританияның тіркелген дизайнерды, Еуропалық Одақтың тіркелген дизайнерды және тіркелмеген Еуропалық Одақ дизайнерды контекстінде «дизайн» түсінігі бірдей.

Дизайн деп, сызықтар, контурлар, түстер, формалар, өнімнің текстурасы және/немесе материалдары және/немесе оны рәсімдеуден туындайтын өнімнің барлық немесе белгілі бір бөліктерінің сыртқы түрін айтады.

Бұл анықтама өте кең болып табылады. Бұл дизайнның анықтамасына қатысты үш негізгі элемент – сыртқы көрінісі, ерекшеліктері және өнім.

5. Сыртқы көрініс туралы тоқталып кетейік. Ең алдымен, біз дизайн түсінігін анықтау үшін басты назар өнімнің сыртқы көрінісіне аударылатынын ескеруіміз қажет. Өнімнің сыртқы көрінісіне тікелей назар аударып отырып, дизайнға тартымды, декоративті, сәнді немесе эстетикалық жағымды болу талаптарын қоймаймыз. Сыртқы көрініс анықтамасының ауқымы кең. Ол қозғалмалы дизайнердан (мысалы, компьютер экранында қозғалатын сызықтар мен таңбалардан), көзге көрінбейтін микроскопиялық дизайнердан (нанотехнология контекстінде өзекті болатын) тұруы мүмкін. Дегенмен, қандай да бір қарапайым түс тіркеуге жіберілмеуі мүмкін. Бірақ, мысалы, күрделі шаблондар, тізбектер, кескіндер және комбинациялар тіркеу үшін жарамды болуы мүмкін. Сондай-ақ, өрнектерді (кескіндер) олар жасаған өніміне қарамастан тіркеуге болады, алайда стандартты қара қаріппен жазылған сөздер ешқандай сыртқы сипаттамалары болмағандықтан, оларды өрнектер (кескіндер) ретінде қарастырыла алмайды.

6. Негізінен, сыртқы көрініске назар аудару өте қарапайым мәселе, сондықтан осы мәселені түсіну оңай. Дегенмен, бірнәрсе айқын емес деп айтуға болады. Өнімдердің басты назарды сыртқы көрінісіне аудару қорғаудың визуалды ерекшеліктермен шектелуін немесе көзден басқа сезіммен қабылданатын материалды, текстураны, иісті және дыбысты қамту үшін кең ауқымды анықтаманы білдіреді ме?

Кітап: Интеллектуалдық меншік құқығы, 2-бөлім

Дәріс: Дизайн болуы үшін қажет талаптар

Дәріс авторы: Құлтай Адилова

Қауымдастық Дизайны Ережелерінің 3(а) бабындағы текстураға және материалдарға сілтеме ұстап көру маңызды дизайнерлік атрибут болуы мүмкін дегенді білдіреді.

Бұл әдеттегі киіну стилі әртүрлі текстурамен (бір уақытта эластана болатын) жаңа материалдан жасалған кезде қорғалуы мүмкін екендігін көрсетеді. Сол сияқты, материалдардың салмағы мен икемділігі дизайнның маңызды бөлігі болуы мүмкін. Дизайн құқығы нысанның визуалды сыртқы көрінісіне негізделген. Демек, текстура және сезіну тек өнімнің жалпы көрінісінің бір бөлігін құрайтын кезде ғана қорғанысқа ие болады. Яғни, олар көрінетін кезде ғана қорғалады. Осыған сәйкес, дыбыстар, иістер және дәм сияқты аспектілер дизайн түсінігіне сәйкес келмейді, өйткені олар өнімнің сыртқы көрінісімен байланысты емес.

7. Өнімнің ішкі көрінісі туралы айтатын болсақ,

Өнімнің ішкі көріністері тек олардың мүмкіндіктері ұсынылған жағдайда ғана қорғалуы мүмкін. Бұл дизайн қандай кезде көрінуі тиіс деген мәселе туындайды. Бұл мәселе сатып алғаннан кейін ғана көрінетін өнімдер үшін өте маңызды. Енді сұрақты нақтылап көрейік: дизайн сатып алу кезінде көрінуі керек пе немесе өнімді қалыпты пайдалану кезінде жасырын ерекшеліктердің пайда болуы дұрыс па? Біз жеу барысында ғана ішкі көрінісі белгілі болатын шоколадқа қатысты не істей аламыз? Қауымдастықтың Дизайн Ережелерінде (Community Design Regulation) бұл мәселеге байланысты ешқандай шектеу қоймайды деген пікірталастар пайда болды.

Польша Жоғарғы Әкімшілік соты, өз кезегінде, «шарик тәрізді, кесілмеген, құрамында белгілі бір нәрсе бар, балмұздақты жегенге дейін көрінбейтін қатты балмұздақты» дизайн ретінде тіркелуге болмайды деп шешті. Сот себебі өнімнің немесе оның бір бөлігінің дизайнның белгілі бір бейнесін жасайтын барлық ерекшеліктері өнім сатып алынған кезде ұсынылуы тиіс деген шешім қабылдады.

8. Енді ерекшеліктер туралы тоқталып өтейік. Қауымдастық Дизайндарының Ережелерінде және Дизайн Директивасында айтылған дизайн анықтамасына сәйкес, қорғалған сыртқы көрініс өнімнің ерекшеліктеріне негізделуі керек. Дизайн анықтамасы желілерді, сызбаларды, пішінді, құрылымды немесе материалдарды қоса алғанда, қажетті сыртқы көріністі жасауға болатын сипаттамалардың сарқылмас тізімін береді.

Мысалы ұялы телефондағыдай, сыртқы көрініс пернетақтаның орналасуы, экранның орналасуы және динамикке арналған қосқыш, экранның түсі, жазулар, сандар болуы мүмкін.

9. Өнім туралы тоқталып өтейік, «Дизайн» терминін түсіну ерекшеліктерінің бірі өнімнің немесе өнімнің бөлігінің пайда болуы.

Қауымдастық Дизайны Ережелерінің 3(b) бабында өнім түсінігі туралы жан-жақты және өте кең анықтамасы қарастырылған: яғни оған сәйкес, өнім дегеніміз «кез келген өнеркәсіптік немесе қолөнер заттары, оның ішінде компьютерлік бағдарламаларды қоспағанда, бірақ кешенді өнімге, қаптамаға, құрал жарақтарға, графикалық символдарға, баспаханалық қаріптерге біріктіру үшін арналған бөлшектер».

Бұл анықтаманың кең болғаны соншалық, киім, мата, жиһаз, электротехника, машиналар және т.б. заттарды қамтиды.

Қауымдастық Дизайнының Ережесінде анықталғандай суреттер, картиналар немесе ғимараттар өнім болып табыла ма? Егер солай болса, онда авторлық құқықпен қорғалған көптеген жұмыстардың түрлері, мысалы, Ұлыбританияда немесе Еуропалық Одақта тіркелу арқылы немесе көпшілікке жарияланған сәттен бастап автоматты түрде дизайнер сияқты қорғалуы мүмкін. Бұл, өз кезегінде, дизайнерды 25 жылға дейін монополиялық қорғау мүмкіндігін тудырады.

Сурет дизайн ретінде қорғалуы үшін, ол «қолөнер заты» ретінде жіктелуі керек. Мұндағы бірінші сұрақ: «Ережелердің 3 (b) бабындағы контекстінде сурет зат болып табыла ма?» Ескі Британ прецеденттік құқығы бойынша, тіркеуге рұқсат етілген дизайнын анықтау суреті мен кескінін қамтитын тіркелген дизайнерға қатысты, мұндай дизайн өнімге жатқызылады. Өнімді дизайннан ерекшелендіретін белгілер болуы керек деп тапты. Мысалы, футбол купондарын тіркеуге рұқсат берілмейтін, себебі дизайн өнім болып табылады. Графикалық символдар Ережелердің 3 (b) бабында зат ретінде көрсетілгеніне қарағанда, Еуропалық Одақтағы дизайнның анықтамасы өнім мен дизайн арасындағы айырмашылықты талап етпейтінін білдіреді. Осылайша, бұл суреттің Ереженің 3 (b) бабының контекстінде зат ретінде болуы мүмкін. Әрі қарай келесі сұрақ туындайды: «Сурет өнеркәсіптік зат па немесе қолөнерлік зат болып табыла ма?». Шамасы, бұл мәселе дау тудыруы мүмкін және суреттер екеуі де емес, тек шығармашылық зат болып табылады деген көзқарас айтылуы мүмкін. Осы уақытқа дейін бұл сурет дизайны дизайнерлік

Кітап: Интеллектуалдық меншік құқығы, 2-бөлім

Дәріс: Дизайн болуы үшін қажет талаптар

Дәріс авторы: Құлтай Адилова

анықтаманың бір бөлігі болып табылмайтынын білдіреді және осылайша, бұл болжам авторлық құқықтың ұсынатын қорғаудың қайталануына мүмкіндік бермейді. Трибуналдар өнер мен қолөнер ұғымдарын анықтауда қиындықтарға тап болады.

Архитекторлардың еңбегін қорғауға арналған дизайн құқығын пайдаланудың кедергілерінің бірі – дизайн қолданылатын объектілер (құрылыстар мен ғимараттар) туралы белгісіздік.

Атап айтқанда, ғимараттар мен құрылыстар өнім анықтамасына жата ма? Ескі заңға сәйкес ғимарат өнеркәсіптік процесс емес, сондықтан да жанар-жағар май стансасын тіркеуге болмайды. Егер біз осы логикаға сүйенсек, ғимараттар мен құрылыстар өнеркәсіптік заттар емес, және тиісінше, Ережелердің 3 (b) бабы тұрғысынан өнім деп қарастыруға болмайды деп қорытынды жасауға болады. Дегенмен, кейбір түсінік берушілер қоршаған ортаны қорғау жобалары (ішкі немесе сыртқы) заңмен қорғалуы мүмкін деген пікірді басқаша қабылдады. Осы жағдайда орынды факторлардың бірі Еуропа Одағының Зияткерлік меншік ведомствосының дизайнерды жіктеу үшін арнайы әзірленген Еуро-Локарно жіктеу жүйесі (Euro-Locarno Classification System) болды. Осы жіктеме жүйесінде үйлер мен ғимараттар «ғимараттар мен құрылыс элементтері» деп аталатын 25 сыныпқа енгізілген.

3-бап (b) компьютерлік бағдарламаларды өнім анықтамасынан алып тастады. Нәтижесінде, компьютерлік бағдарламалардың сыртқы келбетін Ұлыбританияның тіркелген дизайны, Қауымдастықтың тіркелген дизайнерды немесе Қауымдастықтың тіркелмеген дизайны арқылы қорғау мүмкін емес.

Ағзалық және биологиялық өнімдер.

Адам денесіндегі медициналық және косметикалық дизайнерға деген кең қызығушылық бар кезде мынадай сұрақ туындайды: «Дене бөліктері, тату-суреттер, жасанды буындар/протездер және генетикалық тұрғыдан өзгертілген жануарлар сияқты нәрселерді дизайн құқығымен қорғау мүмкін бе?». Еуро-Локарно жіктеу жүйесі жасанды көзді, аяқ-қолды және тістерді (протездерді) 24 сыныпқа, шиньондарды 28-сыныпқа жатқызады. Көрсетілген заттардың жіктелуі протездер мен париктердің дизайн болып табылатындығын растайды. Өсімдіктерді өсіру, әсіресе сәндік өсімдіктер өсімдіктердің пайда болуымен тығыз байланысты екенін ескере отырып, барлық немесе белгілі бір элементтер гүлдер, жемістер немесе жапырақтар болса, келесі сұрақ туындайды: «жаңа өсімдік түрі немесе жемістердің жаңа түрі қаншалықты деңгейде дизайн ретінде қорғалуы мүмкін? Мұндағы басты кедергі - бұл дизайнды қорғау тек қана өндіріс процесі арқылы жүргенде немесе қандай да бір жолмен өндірілген кезде ғана қол жетімді болады. Жасанды жемістердің, көкөністердің немесе жануарлардың формалары тіркелуі мүмкін болса да, олардың табиғи нұсқалары өндірістік заттар деп қарастырылмайды және нәтижесінде өнім ретінде жіктелмейді. Бұл көзқарас Еуропалық Одақтың зияткерлік меншік ведомствосында пайдаланылады, және бейне шынайы жануардың бейнесі болғаны үшін поляк өтінімін қабылдамады. Екінші жағдайда, жүрек тәрізді қызанақтарды тіркеуге өтінім қабылданбады, ол оның өсуі мен пісетіні кезінде табиғи түрде осындай нысанды қабылдады. Бұл шешім, ең алдымен, тірі организмдер (қызанақ) Ережелердің 3 (b) бабының контекстінде өнім болып табылмағандықтан қабылданды.

• **Жартылай өткізгіш микросхемалар.** Айта кету керек, жартылай өткізгіш микросхемалар сыртқы бетінің ерекшеліктері дизайн анықтамасына кіреді. Карталар тіркелген Қауымдастық жобалары бойынша да және тіркелмеген Қауымдастықтың дизайны бойынша да автоматты түрде қорғалуы мүмкін. Жартылай өткізгіш микросхемаларды қорғау, сондай-ақ, 1986 ж. микросхема директивасымен қамтамасыз етіледі, оған сәйкес Еуропалық Одақ мүшелері микросхемалардың топологиясын қорғауға міндетті, бұл өз кезегінде автордың зияткерлік еңбегінің нәтижесі болып табылады және дағдылы нәрсе емес.

• **Кешенді өнімдер.** Қауымдастық дизайнының ережелері «бірыңғай кешенді өнімге біріктіруге бағытталған бөліктердің» жобаларын қорғауға мүмкіндік береді. Көптеген өнімдер күрделі өнімдер ретінде жіктеледі: түпкілікті өнім (кітап сөресі, төсек, орындық және т.б.) IKEA типіндегі дүкенде сатып алынған нәрселердің барлығы бөлшек бөліктерде сатылатын және тұтынушыға алтықырлы кілтті және бұрауышты пайдаланып құрастыру керек кешенді өнім ретінде жіктеледі. Жоғарыда айтылғанның маңызы өте жоғары, өйткені кешенді өнімнің құрамдас бөліктері қорғалмас бұрын жаңалық пен жеке сипаттағы арнайы стандарттарға сәйкес болуы керек. Атап айтқанда, «кешенді өнімнің» жаңалығы мен жеке сипаты анықталған кезде ғана ескерілетін ерекшеліктер қалыпты пайдалану/қолдану кезінде көрінетін мүмкіндіктер болып табылады.

2003 жылы Ұлыбританияның дизайнерды тіркеу бөлімі кешенді өнімдер бірнеше бөліктерден тұрады, олардың бірі кешенді өнімнің бүкіл өмірі барысында өмір бойы қолдау, қызмет көрсету немесе жөндеу

Кітап: Интеллектуалдық меншік құқығы, 2-бөлім

Дәріс: Дизайн болуы үшін қажет талаптар

Дәріс авторы: Құлтай Адилова

қажеттілігіне мұқтаж болады деп мәлімдеді (әдетте мысалы, автомобиль сияқты механикалық, электрлік және/немесе электрондық ерекшеліктері бар өнім). Кешенді өнімдердің санын шектейтін бұл тәсіл күнделікті өмірде қабылданбады. Оның орнына, соттар мен трибуналдар неғұрлым тура тәсілді таңдады. Кешенді техникалық объектілерді (мысалы, машиналар), материалдарды өңдеуге, ұсақтауға арналған тетіктерді, көгал шабуға арналған машиналарды, басқа да көптеген «техникалық емес» объектілерді қосу да кешенді өнім ретінде сараланады. Мысалы:

- егер, мысалы плинтус артындағы кабельдер ауыстырылуға немесе жөнделуге тиісті болса, бөлек бөлуге болатын және қайта салуға болатын бірнеше компоненттерден жасалған плинтус;
- көптеген құрамдас бөліктері бар жалюзи жүйесі (тұтқа, пластикалық ұштар, блок және т.б.);
- камин және т.б. ;

Кешенді өнім ретінде саралануға негізгі кедергі - түпкі өнімнің ажыратылуға және қосылуға қабілетті болуы.

Бұл түпкілікті өнім (бірнеше құрамдас бөліктерден жасалған) оны тиісті күш-жігерсіз бөлісе алмайтындай етіп құрастырылған кезде, ол кешенді өнім ретінде қарастырылмайды. Осылайша, цемент үшін арматура ретінде қызмет ету үшін жасалған сым тор күрделі өнімнің бөлігі ретінде танылмайды. Себебі цементке сымды торды енгізгеннен кейін, оны ажыратуға және қосуға болмайды. олар араласқан әртүрлі компоненттерден құрастырылуы мүмкін, бірақ көбіне компоненттерге бөлу қиын және әдетте олар бөлінгеннен кейін біріктіре алмайтын балмұздақ пен шоколад жағдайына ұқсас.

Ақырғы өнімнің біртұтас өнімнің тұжырымдамасын қалыптастыруы да маңызды. Бір кейсте төсек-манеждар кешенді өнімнің бөлігі қосымшасы болып табылатындығы анықталды. Сол сияқты, төбеге бекітілген датчик және бекітілген датчиктен және төбеден тұратын кешенді өнімнің бір бөлігі ретінде қаралмағаны анықталды. Бұл пікір нысанның орнатылған немесе бекітілген орны немесе орны ешқашан осы объектінің бір бөлігі бола алмайтынымен негізделген.

«Принтердің азайып және бітіп бара жатқан картриджі құрамдас бөлігін құрайды ма деген» сұрақ туындайды. Ұлыбританияның Дизайндарды Тіркеу бөлімі тұтынылатын деп күтілетін шығын материалдары құрамдас бөліктері болып табылмайтындығын анықтады. Картриджі жоқ лазерлік принтер (бірақ ол онсыз жұмыс істемесе де) толық өнім ретінде қарастырылады. Яғни, картридж ажырамас бөлігі емес (принтер кешенді өнім болуы мүмкін). Дегенмен, Дизайнды Тіркеу бөлімі:

«Шығын материалдары ретінде бірдей мағынада пайдаланылмайтын, бірақ кешенді өнімнің күйін (мысалы, қозғалтқыш бөлшектері) сақтау үшін мезгіл-мезгіл ауыстыруды талап ететін бөліктер ажырамас бөлік ретінде қарастырылады және сондықтан тіркеу кезінде наразылықтар болуы мүмкін»⁴